

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

УДК 373.016:78:37

Світлана Кишакевич,
м. Дрогобич

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ПЕДАГОГІЦІ XVII – XIX СТОЛІТЬ

У статті проаналізовано зміст особистісно орієнтованого підходу у європейській музичній педагогіці в XVII – XIX ст., виділено ключові ознаки особистісно орієнтованої освіти означеного періоду. Розкрито сутність розроблених Я.-А. Коменським дидактичних основ вивчення музики в контексті особистісного підходу та його ідеї технологізації навчання. Охарактеризовано внесок таких філософів і педагогів, як Д. Дідро, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці, Ф.А.В. Дістервег у становлення особистісно орієнтованої освіти.

Ключові слова: особистісно орієнтований підхід, музична педагогіка, індивідуалізація навчання.

Особистісна орієнтація навчання й виховання – це одне з найвагоміших педагогічних завдань музичної освіти, предмет теоретико-методологічного аналізу концептуальних підходів до естетичного виховання учнівської молоді засобами музичного мистецтва. Хоча в історичному аспекті основи особистісно зорієнтованого навчання були закладені ще давньогрецькими вченими Левкіппом і Демокритом (V ст. до н. е.), які розглядали індивідуалізацію навчання як освітній принцип. Найсуттєвіший вплив на формування концепції особистісно орієнтованої освіти, зокрема, в галузі музичного навчання, мали гуманістичні ідеї філософів і науковців XVII – XIX ст.

З огляду на те, що на сучасному етапі саме особистість учня постає центром навчального процесу, визначаючи особливий тип суб'єкт-суб'єктних взаємин в опануванні музично-навчального матеріалу, зорієнтованого на розвиток внутрішньої мотивації учня до пізнання основ музичного мистецтва, важливим для

практичної реалізації особистісно орієнтованої технології навчання в музичній педагогіці є вивчення історико-педагогічних засад особистісного підходу.

Цілі й завдання особистісно орієнтованої технології навчання визначено у працях І. Беґа, О. Бондаревської, С. Кульневич, І. Зязюна, Н. Наволокової, О. Пехоти, О. Савченко, І. Якиманської та ін. Дослідженням історії формування різних аспектів особистісно орієнтованої технології навчання в музичній педагогіці присвячено праці С. Горбенка, О. Лавроненко, Я. Кушки, В. Шестакова та ін.

Метою статті є аналіз сутності та змісту особистісно орієнтованого підходу в європейській музичній педагогіці в XVII – XIX ст., виділення ключових ознак особистісно орієнтованої освіти цього періоду.

Методологічною основою особистісно орієнтованого підходу в музичному навчанні постає гуманістичний підхід (від лат. *humanus* – людський, людяний), що визнає своїм головним предметом особистість як цілісну систему, яка являє собою «відкрити можливість» самоактуалізації, властиву тільки людині.

У XVII ст. в часи панування бароко в мистецтві, музична педагогіка розвивалася досить активно. Тогочасне музичне мистецтво набуло драматичності, прагнуло до відображення багатства внутрішнього світу людини. З'явилося багато нових інструментів (скрипка, альт, віолончель), удосконалювалися старі (орган, клавесин, духові), що спонукало до пошуків методів навчання гри на них. В Італії встановилася система музичного навчання і виховання дітей, яка поширювалася від приватних студій, шкіл при оркестрах та оперних театрах, неаполітанських консерваторій (притулків для бідних дітей) до академій типу Болонської. Більшість італійських музикантів-віртуозів поєднували концертну діяльність із педагогічною (скрипалі А. Вівальді, А. Кореллі, Д. Тартіні, органіст Д. Фрескобальді, родина Скарлатті).

У Франції музичним навчанням дітей успішно займалися клавесиністи Л. Дакен, Ф. Куперен, Ж.-Ф. Рамо. Музичним вихователем дітей Людовіка XIV був Б. Люллі. Педагогічний досвід цих музикантів-педагогів узагальнював нові ідеї того часу:

прагнення до свободи, формування всебічно розвиненої людини засобами музичного мистецтва.

Варто зазначити, що ідея технологізації навчання не є новою в педагогічній науці. Ще на межі XVI – XVII ст. видатний чеський мислитель-гуманіст, педагог, громадський діяч Я.-А. Коменський (1592 – 1670) відстоював ідею технологізації навчання, прагнув відшукати такий порядок навчання, який призводить до отримання позитивних результатів. Педагог закликав: «...необхідно відшукати: 1) чітко поставлені цілі; 2) засоби, точно пристосовані для досягнення цих цілей; 3) конкретні правила, як користуватися цими засобами, щоб було неможливим не досягнути мети» [2].

Я.-А. Коменський стверджував, що школа є майстернею, «живою типографією». Учителю, на його думку, в педагогічному процесі користуються тими засобами для виховання й освіти дітей, що й типографські працівники, створюючи книгу. Технологія навчального процесу, на переконання Я.-А. Коменського, повинна гарантувати позитивний результат навчання. Функціонально вона має бути своєрідною дидактичною машиною, яка за умови правильного користування нею забезпечувала б очікуваний результат. Це свідчить, що педагог розглядав технологізацію як важливий засіб оптимізації навчання.

Дидактичні основи навчання музики в контексті особистісного підходу, безсумнівно, формувалися під впливом педагогічних ідей Я.-А. Коменського, який вважав, що виховувати і розвивати дітей необхідно з раннього віку на засадах гуманізму. Про це йдеться у «Великій дидактиці» та «Материнській школі», а також у підручнику «Світ великих почуттів». Важливим і для сьогодення є висновок педагога щодо важливості навчання дітей початкової школи рідною мовою. Я.-А. Коменський пропонував розвивати у дітей музичні уміння, використовувати в розвитку мовлення вивчення напам'ять віршів або рим. У посібнику «Видимий світ у малюнках» він рекомендував розвивати у дітей почуття краси «живої і звукової абетки» природи.

Розроблені Я.-А. Коменським принципи дидактики стали основою побудови і сучасних занять із музики, а саме: від простого до складного, від легкого до важкого, від конкретного до абстрактного, від близького до далекого, від фактів до висновків

у їх послідовності й систематичності. Найефективнішими методами навчання учнів початкової школи Я.-А. Коменський вважав ігрові.

Видатний учитель закликав педагогів обов'язково враховувати вікові та індивідуальні риси дітей. Ідеї Я.-А. Коменського стали підґрунтям для розробки особистісно орієнтованої концепції навчання, зокрема, музики, здобули всесвітнє визнання і швидко поширювалися в різних країнах.

Розвиток європейської культури на засадах ідеології просвітництва, поширення знань, науки, освіти відображено у змінах світосприйняття та уявленнях про місце й роль виховання людини. Нові цінності доби Просвітництва визначали метою виховання – створення людини-митця. Мистецтво символізувало найвищий ступінь досконалості. Філософи і педагоги Д. Дідро, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, О. Радіщев та ін. вважали, що гуманний підхід важливий не лише для дитини, а й для всього суспільства. Мистецтво ж «виховує вільну індивідуальність, розкриває універсальні форми чуттєвого сприйняття» [2, с. 4]. Епоха Просвітництва проголошує мистецтво засобом виховання, «в якому не може бути примусу», а навчання музики – впливом на моральність і почуття людини. Дослідники цього історичного періоду підкреслюють, що саме в цей час найбільше відбувалося активне залучення дітей до співу, розроблялися нові методи музичного навчання – нотної грамоти [1; 3].

Усі філософи, вчені, політики того часу обов'язково займалися музикою і свої погляди про вплив музичного навчання на формування особистості викладали у трактатах та інших наукових працях (Д. Дідро «Племінник Рамо», Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або Про виховання»).

Ж.-Ж. Руссо розглядав спів як найцінніший вияв музичного почуття. Він підкреслював, що музичне виховання є високою творчістю. Щоб зробити музичну грамоту доступною дітям, Ж.-Ж. Руссо висунув ідею цифрової нотації і розробив цифровий метод навчання дітей нотної грамоти. Сутність цього методу характеризує С. Горбенко, визначаючи позитивність в умовному позначенні нот, знаків альтерації, тривалостей і регістрів [1]. На його думку, розроблена Ж.-Ж. Руссо цифрова нотація значно полегшувала вивчення однотональних мелодій, «оскільки відби-

вала не тільки ладів зв'язки, а й абсолютну висоту тональності» [1, с. 105]. Незважаючи на деякі недоліки, таке поєднання відносної сольмізації з цифровою нотацією розкривало шлях до вдосконалення музичного навчання дітей на ладівній основі, сприяло демократизації музичної освіти.

Особливе значення для формування концепції особистісно орієнтованої освіти, зокрема, у галузі музичного навчання, мали гуманістичні ідеї Д. Дідро (1713 – 1784), який вважав, що освіта насамперед має спрямовуватися на розвиток індивідуальності дитини [5]. Філософія І. Канта (1724 – 1804) відображала ідеї саморозвитку, самовиховання, самоосвіти людини. Ці ідеї мали значний вплив на формування гуманістичного вчення швейцарського педагога Й.-Г. Песталоцці (1746 – 1827). Хоча він не був безпосередньо причетним до музичної освіти, розроблені ним положення загальної педагогіки стали значним підґрунтям теорії і практики музичного навчання дітей. Так, за Й.-Г. Песталоцці, метою виховання має бути гармонійно розвинена особистість. Навчання ж повинне мати розвивальний характер, впливати не лише на розум, але й на почуття дитини, озброювати її необхідними уміннями та навичками. У своїх педагогічних настановах Й.-Г. Песталоцці наголошував на обережному й гуманному ставленні до індивідуальності дитини з урахуванням її своєрідності та неповторності як головної умови розвитку творчого потенціалу: «...Не слід суворо карати..., слід хвалити за розміркованість, вихованість,... інакше... зміниться природа цих проявів» [6, с. 176]. Прагнучи спростити методику початкового навчання, педагог пропонував починати з найпростіших елементів, вести дитину крок за кроком до пізнання цілісного предмету. Навчання музики, на переконання педагога, облагороджує людську природу, а пам'ять, яка отримує в душу мелодії і пісні, розвиває в ній розуміння гармонії та високого почуття [5].

Дидактичні принципи навчання дітей музики на основі особистісного підходу окреслювалися також на ґрунті педагогічних ідей видатного німецького педагога А. Дістервега (1790 – 1866), який вважав основним завданням виховання підготовку гуманних і свідомих людей. Педагог підкреслював, що найважливішими принципами виховання, які потрібні для реалізації таких завдань, є природовідповідність, врахування вікових і психоло-

гічних особливостей дітей. Глибоко гуманістичною, прогресивною свого часу й актуальною для сьогодення є ідея А. Дістервега про здатність дитини до саморозкриття здібностей і потенційних сил, закладених від природи. Вагомим внеском німецького педагога в розробку особистісно орієнтованого підходу до навчання стало обґрунтування принципу культуровідповідності, згідно з яким навчання й виховання має передавати молодому поколінню досягнення культури даної історичної доби.

А. Дістервег сформулював правила навчання дітей, що безпосередньо стосуються й музичної освіти на засадах особистісного підходу: навчати, орієнтуючись на рівень розвитку учня; навчати тому, що є для дитини актуальним, що вона здатна засвоїти, що не перевищує рівень її розвитку; враховувати індивідуальні особливості учня у визначенні предметів, обсягу їх вивчення з метою досягнення найбільшого успіху.

Характеризуючи систему музичної освіти дітей у ХІХ ст., С. Горбенко відзначає такі риси, як: прагнення до залучення молодших школярів «займатися високопрофесійною культурою співу», розробка ефективних методик навчання гри на музичних інструментах.

О. Лавроненко зауважує, що в ХІХ ст. активізується діяльність консерваторій і академій, вищих музичних шкіл, коледжів, де діти навчалися поряд із дорослими. У педагогічному середовищі поширювалися ідеї Дж. Кьорвена (1816 – 1880). В першій половині ХІХ ст. в Англії вийшла друком його праця «Стандартний курс уроків і вправ у методиці «Тонік Соль – Фа» навчання музиці» (1858). У цій роботі, узагальнюючи кращі досягнення музичної педагогіки, автор представив систему навчання дітей хорового співу [4]. Вчення Дж. Кьорвена про «розумові ефекти» ладових ступенів, що ґрунтується на використанні характерного звучання окремих ступенів або гармонії, які викликають слухове враження і відповідні уявлення, отримало значну підтримку сучасників і заслуговує на увагу в наш час.

У ХІХ ст. розвивається ідея особистісного підходу в навчанні музики. Це пов'язано з тим, що зростає увага до музичного навчання молодших школярів у масових школах. Мистецтво розглядається педагогами як один із засобів чуттєвого ствердження людини в реальній дійсності [3]. Прагнення митців

створити нову культуру, поєднати природу та життя спричинили новий рух у музичній педагогіці. Раціональне світорозуміння починає поступатися місцем чуттєвому. У навчанні дітей музики акцент зміщується з навчання на виховання. Виховання культури почуттів стає метою, а мистецтво – засобом її досягнення.

У XIX ст. в мистецтві Європи панував такий художній напрям, як романтизм, що проголошував самоцінність духовно-творчого начала й унікальність духовного світу людини, високі моральні ідеали і розвиток особистості з яскравим вираженням індивідуальності. Творчий спадок композиторів-романтиків Ф. Шуберта (Австрія), К. М. Вебера, Р. Шумана (Німеччина), Н. Паганіні, В. Белліні (Італія), Г. Берліоза (Франція), Ф. Шопена (Польща), Ф. Ліста (Угорщина) та ін. сприяли розробці нових педагогічних напрямів у музичному навчанні й вихованні молоді.

Відомі композитори-романтики Ф. Ліст, Ф. Шопен Р. Шуман та ін. займалися педагогічною діяльністю, створивши оригінальні методики навчання дітей гри на інструменті (зокрема, фортепіано), які розроблялися з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. На сучасному етапі стали афоризмами «Життєві правила для молодих музикантів» Р. Шумана, які композитор написав як методичні рекомендації у збірці фортепіанних п'єс «Альбом для юнацтва». Автор наголошував на використанні високохудожніх творів у процесі навчання дітей музики.

Широкого розповсюдження в XIX ст. набули ідеї педагога Ш. Фур'є (1772 – 1832), який, відстоюючи цілісне і всебічне виховання дитини, підкреслював, що в основі педагогічної системи має бути принцип єдності добра і краси. З метою художнього розвитку дітей він розробив конкретні пропозиції, які ґрунтувалися на врахуванні їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Так, за Ш. Фур'є, вже з шестимісячного віку необхідно привчати дітей «до точності інтонації, влаштовувати спів тріо і квартетів». Починаючи з трирічного віку, виховання має здійснюватися за допомогою опери, завдяки чому до виховного процесу залучаються всі види мистецтв: спів, інструментальна музика, поезія, пантоміма тощо [1].

Отже, можна стверджувати, що в XVII – XIX ст. фактично відбулось зародження засад особистісно орієнтованого підходу в музичній освіті, яку можна розглядати як цілісний процес, що

орієнтує на розвиток особистості на основі педагогічної взаємодії, визначає сукупність засобів і методів навчання, що дозволяють успішно реалізовувати поставлені цілі. Центром уваги педагогів XVII – XIX ст. був суб'єкт навчання, його особистість, що зумовлювало основну мету – всебічний гармонійний розвиток дитини, вагомим засобом якого визнано музичне навчання.

У XVII – XIX ст. були визначені ознаки особистісно орієнтованого підходу в музичній освіті: головна мета навчання – розвиток особистості учня; особистість виступає як системоутворюючий фактор організації всього освітнього процесу; учні та педагоги є рівноправними суб'єктами освітнього процесу; провідними мотивами особистісно орієнтованої освіти, її ціннісним змістом є саморозвиток і самореалізація всіх суб'єктів навчання.

Список використаної літератури

1. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти: [навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання] / С. С. Горбенко. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2007. – 348 с.
2. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с.
3. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей : навч. посіб. [для вищих навчальних закладів культури та мистецтв I-II рівнів акредитації] : у 2-х ч. Ч. I. / Я. С. Кушка – вид. 2-ге. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. – 216 с.
4. Лавроненко О. В. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – Теорія і методика виховання /Лавроненко Олена Миколаївна ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2008. – 20 с.
5. Любар О. О. Історія української педагогіки / О. О. Любар [та ін] ; ред. М. Г. Стельмахович. – К. : [б.в.], 1999. – 356 с.
6. Шестаков В. П. От этоса к аффекту. История музыкальной эстетики от античности до XVIII века. Исследование / В. П. Шестаков. – М. : Музыка, 1975. – 350 с.

Светлана Кишакевич

ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ЕВРОПЕЙСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ XVII – XIX ВВ.

В статті проаналізовано содержание личностно ориентированного подхода в европейской музыкальной педагогике в XVII – XIX вв. Выделены ключевые признаки личностно ориентированного образования этого периода. Раскрыта сущность разработанных Я.-А. Коменским дидактических основ изучения музыки в контексте личностного подхода и его идеи технологизации обучения. Автор охарактеризировал вклад таких философов и педагогов, как Д. Дидро, И. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцци, А. Дистервег, в формирование ключевых признаков личностно ориентированного образования. Отмеча-

ется, что главной целью такого подхода является развитие личности ученика, причем личность выступает как системообразующий фактор организации всего образовательного процесса.

Ключевые слова: *личностно ориентированный подход, музыкальная педагогика, индивидуализация обучения.*

Svetlana Kishakevich

LEARNER-CENTERED APPROACH IN EUROPEAN MUSIC PEDAGOGY OF THE XVII – XIX CENTURIES

The article analyzes the nature and content of learner-centered approach in the European music pedagogy of the XVII – XIX centuries. The key features of the learner-oriented education of the following period are singled out. The essence of J.A. Comenius's didactic basics of music education in the context of the learner-oriented approach and his ideas for technification of education are developed in the article. The author shows the contribution of such philosophers and educators, as D. Diderot, I. Kant, J.-J. Rousseau, J.-G. Pestalozzi, F.A.W. Diesterweg in the formation of the key features of learner-oriented education. It is noted that since the XIX century the idea of learner-oriented approach to teaching music has been specified, the attention to the musical training of younger students has been increased in schools for the common public; art has been viewed by teachers as a means of person's sensitive affirmation in real life. It is emphasized that in teaching music to children the emphasis has moved on feelings culture education.

Keywords: *learner-oriented approach, music pedagogy, individualization of training.*

Одержано 10.03.2015 р.